

Piątkowski, Andrzej

"Die preussische Regierung zu
Königsberg 1808-1850", Hans Jürgen
Belke, Köln-Berlin 1975 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 119-121

1977

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

R E C E N Z J E i O M Ó W I E N I A

Hans Jürgen Belke, *Die preussische Regierung zu Königsberg 1808—1850*, Köln—Berlin, 1975, Grote, ss. 225. Studien zur Geschichte Preussens. Herausgegeben von Walther Hu-batsch, Bd. 26.

Studium Belkego nawiązuje do znanej czytelnikowi polskiemu serii historycznej zajmującej się dziejami administracji w różnych rejencjach byłego państwa pruskiego. Ukazuje ono przeobrażenia organizacyjne, funkcje oraz ogólne warunki działalności administracji różnego szczebla na obszarze rejencji królewieckiej w pierwszej połowie XIX wieku. Rejencja królewiecka — jak wiadomo — tworzyła przejściowo w latach 1824—1878 wraz z sąsiednią rejencją gąbińską oraz tzw. Prusami Zachodnimi jeden wspólny okręg pod nazwą Prowincja Prusy.

Belke do swojej pracy wykorzystał przede wszystkim akta naczelnego prezydium prowincji z *Staatliches Archivlager* w Getyndze (RFN), w tym zwłaszcza sprawozdania roczne, nadsyłane przez rejencję królewiecką do poszczególnych ministerstw oraz naczelnego prezesa prowincji. Ponadto wykorzystał w szerokim zakresie źródła drukowane i literaturę przedmiotu. Ze względu na bardzo poważne luki w mniejszym znaczeniu mógł natomiast wykorzystać akta rejencji królewieckiej, znajdujące się w wyżej wymienionym archiwum. Podstawa źródłowa pracy jest więc nieco węższa niż w pracach wzmiankowanej wyżej serii. Pomimo to książka Belkego stanowi w stosunku do nich dość istotny postęp, zwłaszcza od strony metodycznej. Dotychczasowe prace historyczno-administracyjne oparte były na jednakowo błędnych założeniach. Ukazywały one działalność władz rejencyjnych z reguły przez pryzmat źródeł, stanowiących produkt działalności tych władz, w wyniku czego ujawniano tylko pozytywne skutki tej działalności. Wspomniane prace charakteryzowały się też podobną problematyką, a nawet bardzo zbliżoną do siebie konstrukcją, obowiązującą w nich schemat odzwierciedlał bowiem strukturę urzędów rejencyjnych lub strukturę zespołów akt tych urzędów.

Koniecznością stało się więc podjęcie próby przerwania tej monotonii i wyjścia z impasu badawczego. Zadania tego podjął się właśnie Belke. Zdawał on sobie doskonale sprawę z wszystkich mankamentów i niedociągnięć prac swoich poprzedników, dając temu wyraz w rozdziale wstępnym, omawiającym stan badań (s. 10).

Dziejów administracji, jak stwierdza słusznie Belke, nie można rozpatrywać w oderwaniu od przemian społeczno-ustrojowych, jakie zachodziły w tym okresie w państwie pruskim. Przypomina więc czytelnikowi, że cele, zadania i organizacja administracji były uzależnione od istniejącego systemu władzy w państwie. Jeżeli więc administracji nie można uważać za ciało politycznie neutralne, to wówczas prowadzone nad nią badania muszą uwzględniać zmiany w układzie sił społecznych. Siły te bowiem w sposób decydujący kształtowały działalność administracji, z drugiej zaś strony tworzyły one obiekt jej oddziaływania. Nic więc dziwnego, że Belke za jeden z głównych celów badawczych swojej pracy postawił sobie ukazanie stosunku badanych władz

do różnych grup społecznych, w tym zarówno do bogatego ziemiaństwa, warstwy chłopskiej, jak i do mieszczaństwa. Podejmuje przy tym próbę ujawnienia zależności, jakie zachodziły między podstawowymi zadaniami i metodami sprawowania przez nie władzy a składem społecznym urzędników.

Kolejnym zadaniem, jakie stawia sobie Belke, jest przesłедzenie zmian w funkcjonowaniu administracji w dobie narastania tendencji liberalno-burżuazyjnych w Prusach. Należy podkreślić, że Belke — w przeciwieństwie do swoich poprzedników — nie ograniczył rozważań tylko do kręgów działalności badanej przez siebie administracji królewieckiej. Spełniane przez nią funkcje rozpatruje w szerszym kontekście spraw ustrojowych, określonej sytuacji społeczno-politycznej oraz w powiązaniu z polityką władz nadrzędnych.

Inną grupą zagadnień, interesującą Belkego, są problemy związane z organizacją, strukturą oraz z obsadą personalną poszczególnych ogniw pruskiej administracji na obszarze rejencji królewieckiej.

Nakreślony przez siebie plan badawczy autor rozwija w siedmiu podstawowych rozdziałach. Pierwsze dwa omawiają rozwój organizacyjny urzędu rejencyjnego i władz lokalnych od początków XIX wieku aż po lata czterdzieste tego wieku. Wiele uwagi poświęcił w nich też Belke reformom administracyjnym z lat 1807/8, 1815—1817 oraz 1824—1826. W ukazywaniu tych problemów autor wyraźnie nawiązuje zarówno pod względem metody jak i zakresu poruszanej problematyki do opublikowanych wcześniej pozycji w wzmiankowanej wyżej serii. Osią rozważań Belkego są tu bowiem sprawy personalne oraz polityka kadrowa. Na fragmentach pracy poświęconych tym zagadnieniom ujemnie zaważyło również pewne przecenianie roli i wpływów poszczególnych osób z hierarchii urzędniczej. Niemniej udało się jednak Belkemu uzyskać dość pogłębiony obraz działalności administracji królewieckiej. Autor dochodzi między innymi do wniosku, że w badanym okresie nie przebiegała ona bez zakłóceń i znacznych komplikacji, które miały swoje źródło głównie w trudnościach finansowych. Poza nimi dość istotną rolę odgrywały konflikty osobiste, przeważnie wynikłe z różnic w zajmowanych przez urzędników postawach politycznych.

W rozdziale IV autor ukazuje podejmowane w badanym okresie reformy podatkowe oraz działalność finansowo-skarbową administracji.

W kolejnych rozdziałach obszernie omówione zostały zagadnienia związane z wprowadzeniem w życie nowych ordynacji miejskich i ustaw dotyczących wolności uprawiania przemysłu, rzemiosła i handlu (rozdział V) oraz reform agrarnych (rozdział VII).

W pierwszym z wymienionych rozdziałów interesujące są zwłaszcza te partie, które ukazują walkę między zwolennikami i przeciwnikami zniesienia przywilejów i monopoli cechowych. W rozdziale VII żywsze zainteresowanie budzi natomiast omówienie działalności specjalnej komisji rozpatrującej w latach 1844—1847 przyczyny trudnej sytuacji gospodarczej prowincji. Belke zgodnie z przyjętymi wcześniej założeniami przedstawia powyższe zagadnienia na ogół w szerszym aspekcie polityki społecznej władz. Ujawnia przy tym z jednej strony wiele konfliktów i napięć, jakie istniały między administracją a poszczególnymi grupami społecznymi, w tym zwłaszcza z burżuazją, z drugiej zaś, sprzeczności klasowe tkwiące w samym społeczeństwie.

Praca Belkego konstrukcyjnie nie jest zwrta. Omówione wyżej, powiązane

ze sobą problemowo rozdziła przedziela rozdział VI, dotyczący działalności administracji na stosunkowo wąskim odcinku rozbudowy sieci komunikacyjnej.

W rozdziale VIII na podstawie raportów rejencji kreśli autor obraz wydarzeń z okresu rewolucji marcowej 1848 roku. Ukazuje między innymi rozwój organizacyjny obozu burżuazyjno-liberalnego oraz jego walkę z obozem konserwatywnego junkierstwa. Walka ta w ujęciu Belkego sprowadzała się jednak tylko do walki o kluczowe stanowiska w administracji. Zakończona została zresztą porażką sił postępowych, gdyż na czele administracji utrzymali się konserwatyści.

Praca Belkego nie posiada wyrównanego poziomu naukowego. Pewne jej partie, koncentrujące się wokół zagadnień stosunku administracji do poszczególnych grup społecznych, wyróżniają się dodatnio ciekawym i oryginalnym ujęciem. Na pozostałych fragmentach pracy, dotyczących zwłaszcza spraw organizacyjnych i podejmowanych reform, ujemnie zaważyły błędy metodologiczne prac jego poprzedników. Omówiona praca posiada też wiele luk. Pomimo istnienia dogodnych możliwości badawczych, o czym autor nawet sam informuje, pominął zupełnym milczeniem działalność administracji dotyczącą szkolnictwa i spraw kościelno-wyznaniowych. Najdotkliwiej daje się jednak odczuć, w konfrontacji z zamierzeniami badawczymi autora, brak pełniejszego przedstawienia struktury społeczno-gospodarczej administrowanego przez rejencję królewiecką obszaru.

Andrzej Piątkowski

Janusz Jasiński, *Andrzej Samulowski 1840—1928. O narodowe oblicze Warmii, Olsztyn 1976, Pojezierze, ss. 221.*

Omawiana praca przedstawia postać pierwszego ludowego poety warmińskiego, księgarza z Gietrzwałdu, publicysty i obrońcy polskości, związaną nierozdzielnie z dziejami polskiego ruchu narodowego na Warmii.

Łączące się z Samulowskim zagadnienia badał autor na podstawie polskiej i niemieckiej prasy wychodzącej wówczas na terenie zaboru pruskiego, wspomnień drukowanych, źródeł archiwalnych (wizytacje parafialne), sprawozdań władz pruskich, dotyczących polskiego ruchu narodowego, protokołów i korespondencji Prowincjonalnego Komitetu Wyborczego Prus Zachodnich i Wschodnich, które to akta rozsiane są w kilku archiwach polskich. Praca ma układ chronologiczno-problemowy.

Życie i działalność Samulowskiego rozpatruje Jasiński na tle problematyki walki o polskość na Warmii. Rozdział pierwszy zapoznaje krótko ze środowiskiem rodzinnym przyszłego obrońcy polskości, z obrazem stosunków gospodarczych, społecznych i politycznych Warmii ze specjalnym uwzględnieniem wsi Sząbruk. Opowiadając o dzieciństwie i młodości poety wprowadził nas autor w atmosferę, która im towarzyszyła. Scharakteryzował następnie szkołę i jej poziom, sytuację dotyczącą nauczania języka polskiego, związku Warmii z Królestwem Polskim oraz próby tworzenia organizacji polskich. Dokładnie odtworzył fakty związane z początkiem działalności publicznej (już na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych), która przejawiała się w publi-